

ЛИЗИНГ – ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИҲАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ МУҲИМ ШАКЛИ

Бозоров Руслан Ҳамдамович,
Термиз давлат университети катта ўқитувчиси
E-mail: ruslanhamdamovich@mail.ru

Аннотация: Мақолада миллий иқтисодиётни ривожланишида инвестицияларнинг ўрни, уларни молиялаштиришида лизинг усулининг ўзига хос жиҳатлари, лизингнинг назарий асослари, лизинг операцияларида тижорат банкларининг шитироки, мамлакатимизда амалга оширилаётган лизинг битимлари динамикаси ўрганилган ва тегишли хулосалар келтирилган.

Аннотация: В статье изучены роль инвестиций в развитии национальной экономики, особенности лизинговой метода их финансирования, теоретические основы лизинга, участие коммерческих банков в лизинговых операциях, динамика лизинговых операций осуществляемых в стране и приведено соответствующие выводы.

Abstract: In the article is studied the role of investment in the development of the national economy, features of the leasing method of their financing, theoretical basis of leasing, the participation of commercial banks in leasing operations, dynamics of leasing operations carried out in the country and are given the corresponding conclusions.

Калим сўзлар: Инвестициялар, инвестицияларни молиялаштириш, лизинг, молиявий лизинг, оператив лизинг, хусусий мулк, кичик бизнес.

Кириш

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг лизинг усулидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Зеро, лизинг дунёнинг барча мамлакатларида кенг кўламда қўлланилаётган энг самарали молиявий хизмат турларидан бири ҳисобланади. Охирги 15 йил давомида ривожланган мамлакатларда лизинг операцияларининг умумий ҳажми 5 мартага ошганлиги кузатилди. Бу эса лизинг дунёдаги барча мамлакатлар иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллаганлигини ва бугунги кунда ҳам ушбу молиявий муносабатларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келинаётганлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасида бозор иқтисодиётини янада ривожлантириш ва иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнида бизнес операцияси турларидан бири – лизинг (молиявий ижара)дан кенг фойдаланилмоқда. Бунда машина ва ускуналар ёки умумий асосий воситалар миллий мажмуини жаҳон стандартлари даражасидаги янги техника билан таъминлашда маблағ ажратаётган молия институтлари, шу жумладан, тижорат банклари муҳим ўрин эгаллайди. Иқтисодиётдаги хўжалик юритувчи субъектлар, жумладан, кичик ва хусусий бизнес эгалари ҳар доим ҳам кредит олиш имкониятига тўла эга бўлавермайди. Шу сабабли, ноанъанавий молиявий воситалардан бири бўлган лизинг хизмати

юзага келди. Ушбу хизмат тури ҳам миждозлар, ҳам тижорат банклари учун бир мунча маъқул бўлганлиги сабабли кенг ривожлана бошлади. Бундай операцияларнинг ривожланиши туфайли тижорат банклари ва лизинг компанияларида амалга оширилаётган лизинг амалиётини янада такомиллаштириш зарурати пайдо бўлди.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А. Каримов: “Банк, суғурта, лизинг, консалтинг ва бошқа турдаги бозор хизматлари барқарор суръатлар билан ривожланмоқда, улар хусусий сектор ва кичик бизнес ривожига хизмат қилмоқда” [2], деб таъкидланганлиги, ўз навбатида, инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда лизинг кредитининг муҳим аҳамият касб этишини англатади.

Хўжалик субъектлари учун тижорат банклари томонидан бажарилаётган лизинг операциялари инвестицияларни молиялаштиришнинг ноанъанавий усулларида бири бўлиб, унда ижара муносабатлари, гаров остидаги кредитли молиялаштириш элементлари, қарзий мажбуриятлар бўйича ҳисоб-китоблар ва бошқа молиявий механизмлар мужассамлашган.

Ҳозирги кундаги лизинг ишлаб чиқаришни молиялаштириш бўйича банкларнинг ишбилармонлар доираси билан ўзаро муносабатларининг тарихий таркиб топган шакл ва услубларини инкор этмасдан, аксинча, уларни тўлдиради ва бойитади.

Ривожланган бозор иқтисодиётига эга бўлган мамлакатларда (АҚШ, Япония, Германия, Англия ва бошқ.) лизинг ҳозирги пайтда молиялаштиришнинг энг муҳим ва мақбул усулларида бирига айланиб улгурган. Айниқса, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида тижорат банкларининг инвестицион фаолиятини жадаллаштиришни таъминлашда лизинг операцияларини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади.

Лизинг тадбиркорликда янги, тобора кучли қизиқтирувчи омилларни вужудга келтиради. У ташаббускорлик ва тадбиркорлик учун, моддий, молиявий ва меҳнат ресурсларида оқилона фойдаланиш учун кенг имкониятлар яратади. Лизинг операциялари замонавий ишбилармонлик фаолиятига тобора фаол кириб бормоқда. Жаҳон амалиётида лизинг бизнесининг барқарорлиги кўп жиҳатдан банк сектори билан боғланмоқда.

Лизинг операцияларининг тижорат банклари орқали амалга оширилиши миждозлар ва банклар учун бир қатор муҳим афзалликларга эга. Инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда лизинг операцияларининг кундан-кунга ривож топиб бориши, ўз навбатида, унинг ўзига хос афзалликларини ва камчиликларини чуқур таҳлил қилиш, лизингдан фойдаланиш ва такомиллаштиришни тақозо этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев асосан лизинг шаклида молиялаштирилишга асосланган қишлоқ хўжалигини машинасозлиги тизими ҳақида танқидий фикр билдириб, қуйидагиларни таъкидладилар: “Бутун қишлоқ хўжалиги машинасозлиги тизимини тубдан қайта қуриш таъминланмаган. Бу тизим ўз моҳиятига кўра нафақат қишлоқ хўжалигини механизациялаш ва фермер хўжаликлари меҳнатини енгиллаштиришнинг

мустаҳкам пойдевори, айти вақтда мамлакатимиз валюта балансини тўлдириш бўйича кафолатланган манба бўлиши керак эди” [3].

Қолаверса, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А. Каримов лизингнинг республика иқтисодиёти учун аҳамияти тўғрисида тўхталиб, куйидагиларни алоҳида таъкидлаган эдилар: “Бугун биз учун ғоят зарур бўлган инвестициялар оқими кучайишига, қишлоқ хўжалиги техникасини, транспорт ва самолётлар паркини янгилашда лизинг амалий восита бўлиб хизмат қилиши лозим” [4].

Лизинг ғояси жамиятга кўп асрлардан буён яхши маълум, ваҳоланки, «лизинг» (lease) атамаси у пайтларда ҳозиргидек маънони англатмасди. Лизинг битимлари моҳиятининг очилиши узоқ даврларга, айтайлик, Аристотел замонасига (эраמידан аввалги 384-322 й.й.) тўғри келган. Айнан Аристотел: «Бойлик мулкка эгалик қилишда эмас, балки ундан фойдаланишдадир», деган ғояни ўзининг «Нотиклик санъати» («Риторика») асари бобларидан бирига сарлавҳа қилиб олган эди. Бу асарда у фойда олиш учун бирон-бир мулкка эгалик қилиш жуда ҳам шарт эмас, фақат ундан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиш ва самарали фойдаланишнинг кифоя қилиниши асослаб берилади[9].

Иқтисодчи-олимлар орасида “лизинг – ижара ҳақидаги оддий кенгайтирилган битим ёки ижаранинг бутун муддати мобайнида ижарага олувчининг мулкка эгалик ҳуқуқи сақланган ижара шартномаси” ёки “Лизинг ижара муносабатларининг алоҳида тури”, деб ҳисобловчилар ҳам мавжуд [5].

Чет эл иқтисодий адабиётларида лизингнинг бошқача таърифлари ҳам учрайди. Баъзи иқтисодчилар лизингни кўчар ва кўчмас мулкни узоқ муддатга фойдаланиш ҳуқуқини берувчи молиявий операция тури, деб ҳисоблайдилар[6].

Иқтисодий адабиётларда мулкни хусусий қилиб сотиб олиш ва кейинчалик маълум тўлов асосида вақтинча фойдаланишга бериш туфайли юзага келувчи мулккий муносабатлар лизинг деб аталади, деган фикрлар ҳам учрайди. Бунинг оқибатида лизингнинг мазмуни ва моҳияти назарияда ҳам, амалиётда ҳам турлича талқин этилмоқда [7].

Айрим манбаларда лизинг вақтинча бўш турган ёки жалб этилган маблағни инвестициялашга йўналтирилган тадбиркорлик фаолиятининг алоҳида тури, деб таърифланади, бунда молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича битта шахс битимда келишилган мулкни маълум сотувчидан хусусий мулк қилиб олиш мажбуриятини олади ва тадбиркорлик мақсадида вақтинча фойдаланиш учун бу мулкни бошқа шахсга бериб туради [8].

Ўзбекистон Республикасининг «Лизинг тўғрисида»ги қонунига кўра, лизинг тушунчасига куйидагича таъриф берилган; «Лизинг (молиявий ижара) ижара муносабатларининг алоҳида тури бўлиб, унда бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тарафнинг (лизинг олувчининг) топшириғига биноан учинчи тарафдан (сотувчидан) лизинг шартномасида шартлашилган мол-мулкни (лизинг объектини) мулк қилиб сотиб олади ва уни шу шартномада белгиланган шартларда ҳақ эвазига эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг олувчига ўн икки ойдан ортиқ муддатга беради»[1].

Бундан ташқари, лизинг тушунчасини мазмун моҳиятини тўлиқ англаш учун лизингнинг хусусиятидан келиб чиқиб мамлакатимиз иқтисодчи

олимларидан Ғозибеков Д.Ғ., Собиров О.Ш., Мўминов А.Г. ҳамда О.М. Қулжоновлар томонидан лизингнинг мулкдан фойдаланиш муддатига, бозор секторига, қоплаш муддатига, молиялаштириш манбаига, амортизация шартига кўра каби ўн икки мезонга асосланган лизингнинг таснифланиши батафсил ҳамда мукамал ёритиб берилган[10].

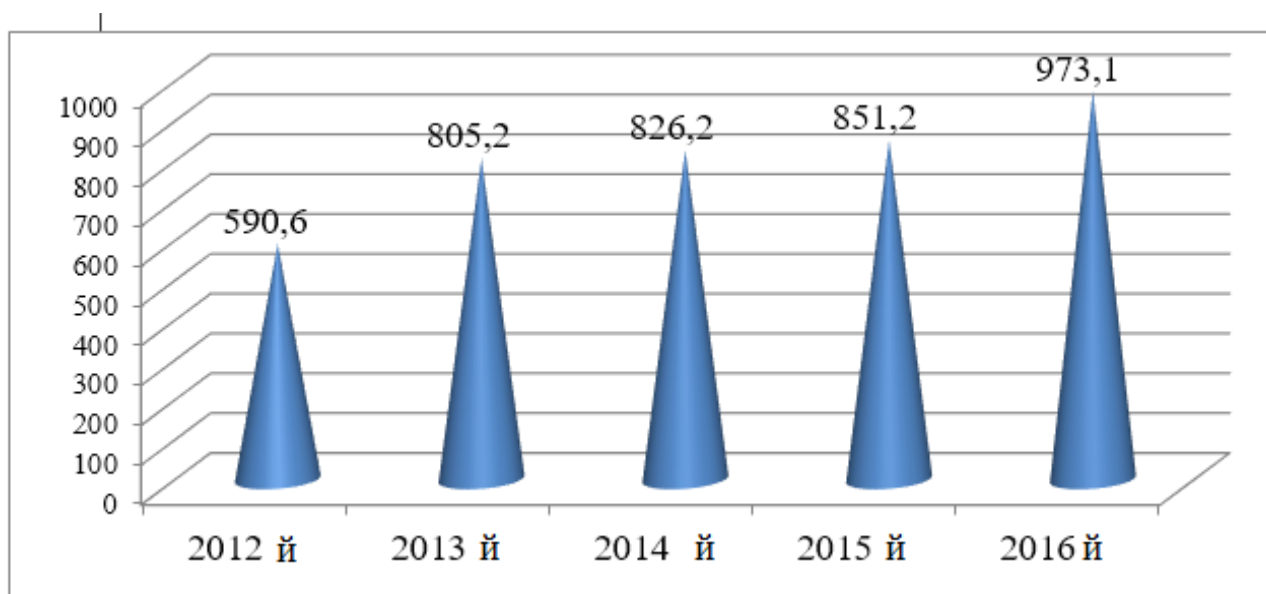
О.Қ. Хатамовнинг илмий тадқиқот ишлари қишлоқ хўжалигини техника воситалари билан таъминлаш ва ундан фойдаланиш самарадорлигини ошириш муаммоларини ўрганиш жараёнида қишлоқ хўжалиги машина-трактор паркларини янгилашнинг молиявий лизинг механизмининг ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини тадқиқ этиш ҳамда унинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш усуллари ва математик моделларини ишлаб чиқишига бағишланган[11].

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотнинг асосий мақсади мамлакатимиз иқтисодиётини модернизациялаш шароитида реал сектор корхоналарига инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда лизинг шаклидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқот жараёнида таққослаш, гуруҳлаш ва иқтисодий-статистик усулларида кенг фойдаланилди. Тадқиқот натижасида иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини молиялаштиришнинг лизинг механизмларини такомиллаштиришга оид хулосалар қилиниб, илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқилди. Инвестиция лойиҳаларини лизинг шакли орқали молиялаштириш миллий иқтисодиёт корхоналари ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш, техник-технологик янгилаш ҳамда маҳсулот сифатини яхшилаш каби муҳим кўрсаткичлар омили ва манбаи эканлигига баҳо берилди. Ишлаб чиқилган илмий-амалий таклиф ва тавсиялардан мамлакатимизда олиб борилаётган инвестиция сиёсатини ташкил этиш ва реал сектор корхоналарини модернизация қилишда уларни молиялаштириш механизмини такомиллаштириш бўйича мақсадли давлат дастурларини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин.

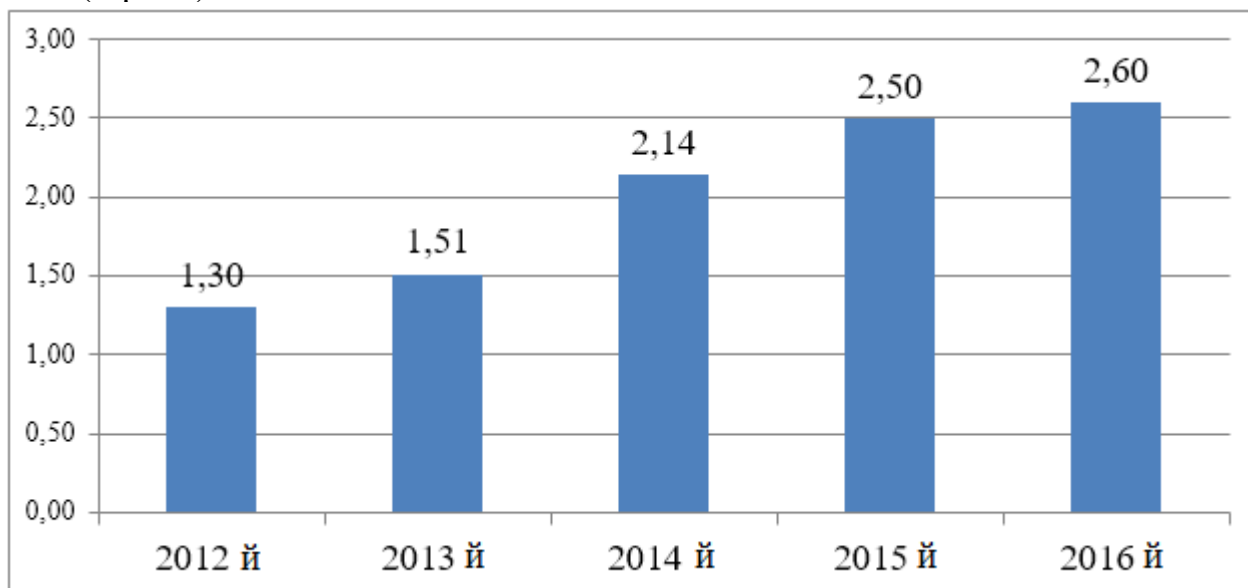
Таҳлил ва натижалар

2016 йилда лизинг бозори иқтисодиёт фаоллигининг кўрсаткичларидан бири сифатида фаол ўсишни кўрсатди, хусусан лизинг берувчилар томонидан 5540 дан ортиқ янги лизинг битимлари тузилган, бунда уларнинг ҳажми 973,1 млрд. сўмдан ортиқни ташкил этиб, 2015 йил билан солиштирганда 121,9 млрд сўмга ошган. 2016 йилнинг биринчи ярим йиллигида лизинг берувчилар томонидан 430,4 млрд. сўмлик лизинг битими тузилган бўлса, иккинчи ярим йилликда лизинг берувчилар фаоллашиб, ҳажми 542,7 млрд. сўмга оширишди.

1-расм. Янги лизинг битимлари ҳажмининг ўсиш динамикаси (млрд. сўмда) [12]

Лизинг берувчилар, шу жумладан банклар томонидан тақдим этилган таҳлилий маълумотлар лизинг амалиётларининг умумий портфели 2 трлн. 590 млрд. сўмни ташкил этиб, 2015 йил билан солиштирганда 5,5% га ўсганини кўрсатди. Тижорат банкларининг лизинг портфели эса 957,6 млрд. сўмни ташкил этди (2-расм).

2-расм. Лизинг битимлари портфелининг ўсиш динамикаси (трлн. сўмда) [12]

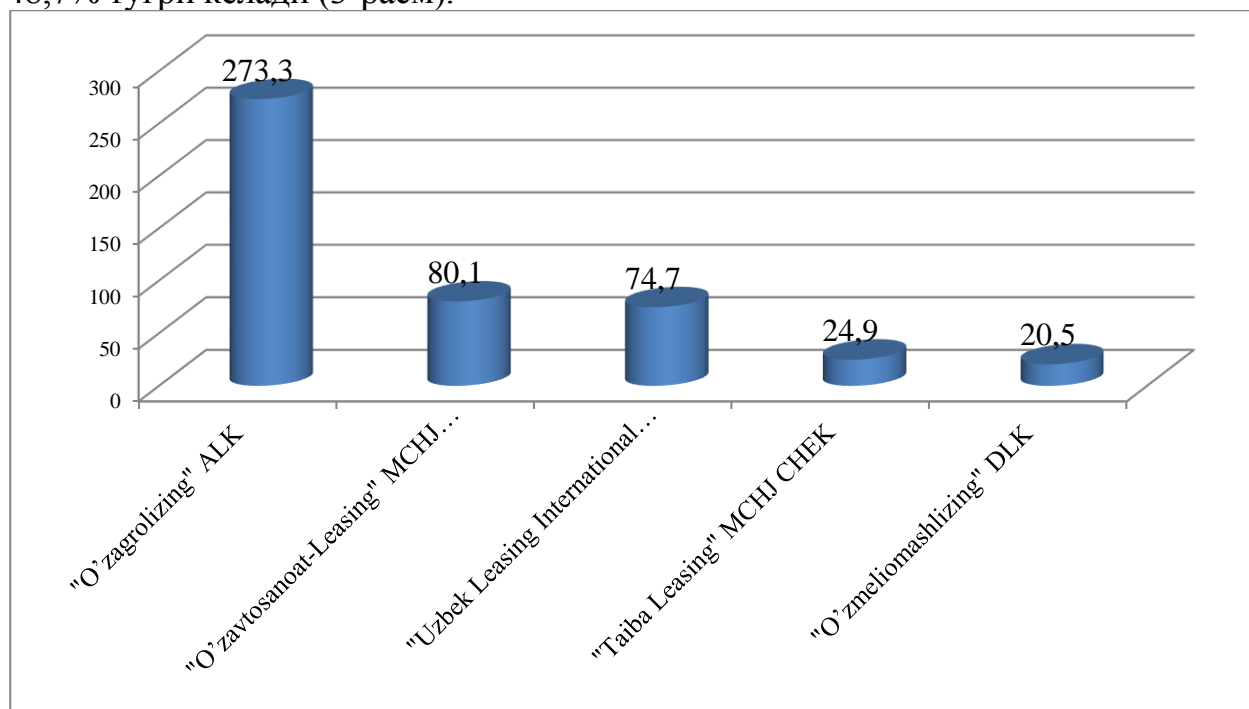
Янги лизинг битимлари ҳажмининг ўсиш тенденцияси лизинг бозори иштирокчилари ўртасида қуйидаги тарзда тақсимланган (1-жадвал):

Лизинг бозори иштирокчиларининг улуши[12]

	2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.	2015 й.	2016 й.
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
Лизинг компаниялари:						
Мулк қиймати, млрд. сўм.	325,1	381,0	560,2	592,6	668,2	630,8
Улуши	67,1%	64,5%	69,6%	71,7%	78,5%	64,8%
Тижорат банклари						
Мулк қиймати, млрд. сўм.	159,4	209,6	244,9	233,6	183,0	342,3
Улуши	32,9%	35,5%	30,4%	28,3%	21,5%	35,2%
Жами	484,5	590,6	805,2	826,2	851,2	973,1

Олдинги йиллардаги каби 2016 йил якунларига кўра лизинг берувчилар ўртасида лизинг бозорининг тақсимланиш тенденцияси сақланиб қолган бўлиб, бозорнинг 65% лизинг компанияларига тегишли. Тижорат банкларига тўхталадиган бўлсак, 2015 йил якунлари билан солиштирганда уларнинг бозордаги улуши 35,2% гача ўсган.

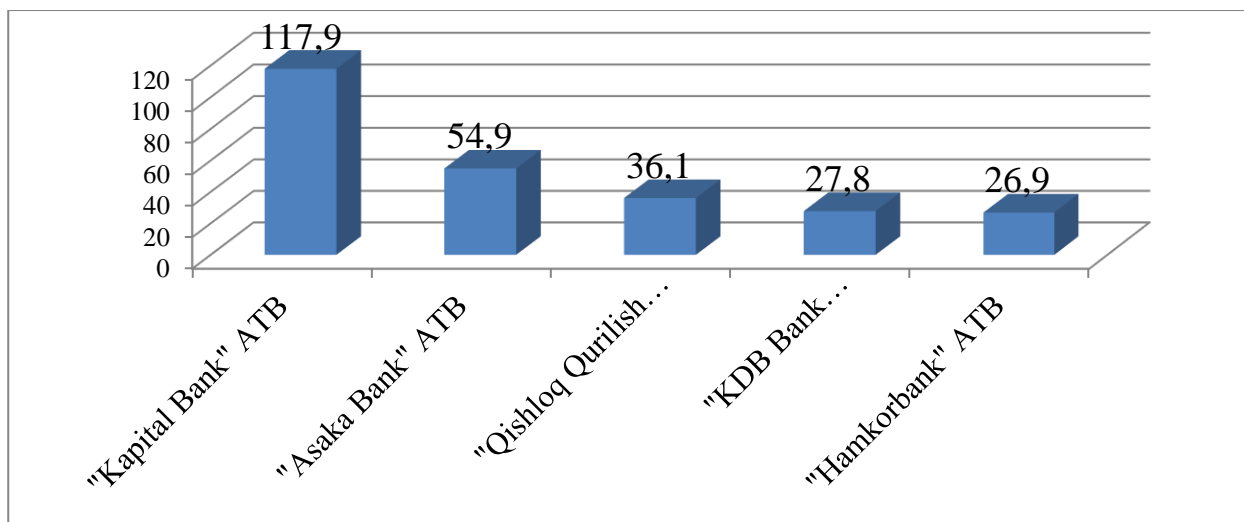
2016 йилда тузилган янги лизинг битимларининг сони бўйича юқоридаги бешта лизинг компаниясининг улушига 473,9 млрд сўм ёки лизинг бозорининг 48,7% тўғри келади (3-расм).

3-расм. Лизинг компаниялари лизинг амалиётларининг ҳажми (млрд. сўмда)[12]

Улардан учтаси давлат ихтисослашган лизинг компаниялари ҳисобланади. “O’zbek Leasing International” АЖ ва “Taiba Leasing” МЧЖ хорижий таъсисчилар иштирокида ташкил этилган ҳамда кичик ва ўрта хусусий бизнесни ривожлантиришга мўлжалланган кенг тармоқли лизинг компаниялари ҳисобланади.

Ўзбекистон лизинг бозорини таҳлил қилар эканмиз, янги лизинг битимлари бўйича “Kapital Bank” АТБ нафақат илк бор банклар ренкингида етакчиликни қўлга киритганини, балки бозорда иккинчи йирик лизинг берувчига айланганини ҳам қайд этиш жоиз (4-расм).

4-расм. Тижорат банклари лизинг амалиётларининг ҳажми (млрд. сўмда) [12]

2016 йилида “Kapital Bank” АТБ умумий қиймати 117,9 млрд. сўмлик 41 та лизинг битимини тузишга муваффақ бўлди, бунда лизинг объекти сифатида импорт ускуналарни кўриш мумкин. Лойиҳаларнинг банк томонидан молиялаштирилиши унинг ўз маблағлари ҳисобидан амалга оширилган.

Лизинг берувчилардан олинган маълумотларга кўра, тузилган лизинг битимларининг ярмидан кўпи лизинг берувчиларнинг ўз маблағлари ҳисобидан молиялаштирилган бўлиб, уларнинг фақат 30 % гина банклар томонидан жалб этилган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилган. Ушбу тенденция шу билан шартланганки, банклардан кредит сифатида жалб этилган маблағлар лизинг олувчи учун анча қимматроққа тушади, шу боис лизинг берувчилар, хусусан лизинг компаниялари лойиҳаларни ўз маблағлари ҳисобидан молиялаштиришни афзал кўрадилар.

2016 йилда лизинг битимлари ҳажмининг асосий восита турларига кўра тақсимланиши бўйича биринчи марта 36% кўрсаткич билан технологик ускуналар сектори етакчилик қилди. Бу бугунги кунда лизинг ҳар қандай мулкчилик шаклидаги корхона учун молиявий ресурсларни оптималлаштирувчи восита сифатида хизмат қилаётганидан далолат беради. Тадбиркорлик фаолиятининг кўрсатишича, бунда унчалик қийинчиликларсиз технологик ускуналарни янгилаш ва бу билан ишлаб чиқариш салоҳиятини тиклаш ёки ҳатто уни ошириш имконияти мавжуд. Технологик ускуналар бозорида қурилиш техникаси ва қурилиш материалларини ишлаб чиқариш ускуналари (115,5 млрд. сўм), озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ускуналари (29,2 млрд. сўм) ва тўқимачилик ускуналари (26,9 млрд. сўм) алоҳида талабга эга. Лизинг берувчилар орасида лизингга берилган технологик ускуналар объектларининг ҳажми бўйича “Kapital

Bank” АТБ (47,6 млрд. сўм), “O’zbek Leasing International” АЖ (46,2 млрд. сўм) ва “KDB Bank Uzbekistan” АТБ (27,8 млрд. сўм) етакчилик қилмоқда.

Технологик ускуналардан кейин иккинчи ўринни қишлоқ хўжалиги ускуналари эгаллади. Унинг лизинг битимлари тақсимоотидаги улуши 32,5% ни ташкил этди. Учинчи ва тўртинчи ўринларда, шунга мос равишда, кўчмас мулк (16,7%) ва автотранспорт (14,8%) келмоқда.

Лизинг амалиётларининг республика бўйича тақсимланиши анча бир текис. Фақат Тошкент шаҳри бундан мустасно бўлиб, унинг мамлакат бозорида амалга оширилган янги лизинг амалиётлари бўйича улуши 38,1% ни ташкил этди. Шунингдек 2016 йил якунларига кўра республикада Тошкент вилояти (7,4%) ва Самарқанд вилояти (7,1%) етакчилик қилмоқда.

Ўзбекистон Республикасида 2016 йил учун лизинг хизматлари бозорини таҳлил қилган ҳолда қуйидаги тенденцияларни аниқлаш мумкин: мамлакатнинг лизинг хизматлари бозори улкан ўсиш салоҳиятига эга. Лизинг берувчилар бозорида рақобат йил сайин ошмоқда, бу эса тақдим этиладиган лизинг хизматларининг даражаси ҳам ошишини англатади.

Хулоса ва тклифлар

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, лизинг бир вақтнинг ўзида молиялаш ва янги технологияларни харид қилиш масалаларини ҳал этиш, айланма маблағларни тўлдириш ҳамда бошқа эҳтиёжлар учун маблағларни озод қилиш имконини берувчи ноанъанавий молиявий воситалардан биридир. Ўзбекистонда лизинг муносабатларининг ҳуқуқий негизи ва қишлоқ хўжалиги техника таъминотида молиявий лизинг механизми яратилган. Барча лизинг субъектларига тенг имтиёзларни, даромадларни солиққа тортиш негизини аниқ белгилаш ҳамда амортизацион фонд яратишни такомиллаштириш лизинг иқтисодий самарадорлигини оширади ва товар ишлаб чиқаришга йўналтирилган молиявий ресурслар оқимини жадаллашувига олиб келади. Келгусида мамлакат лизинг бозори фаол тарзда ўсиши кутилмоқда. Бунга муайян даражада янги тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси”ни амалга ошириш ҳам кўмаклашади. Ушбу стратегия, энг аввало, инновацион технологияларни жорий этишни, ишлаб чиқариш ва умуман иқтисодиётни модернизациялашни кўзда тутади.

Бунда рақобатбардош маҳсулотларнинг янги турларини ўзлаштиришга қаратилган ва Ўзбекистон учун мутлақо янги бўлган маҳсулот турларини ишлаб чиқаришни кўзда тутувчи саноат ишлаб чиқаришининг деярли барча йўналишлари ва тармоқларини ривожлантириш дастури асос сифатида хизмат қилади.

Инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришнинг лизинг каби муқобил механизмлари фаолиятини рағбатлантирувчи қонунларни такомиллаштиришни давом эттириш жоиз.

Таклиф ва тавсия сифатида:

– лизинг компаниялари ва тижорат банкларини лизинг бозоридаги иштирокини соғлом рақобат муҳити асосида ташкил этиш ҳамда уларнинг бозордаги улушини мувофиқлаштириш учун ҳукумат томонидан келгуси давр учун ҳар икки лизинг бозори субъектларига ҳуқуқий асос яратган ҳолда маълум бир

микдордаги қийматда лизинг операциясини амалга ошириш режасини қўйиш мақсадга мувофиқ;

– тижорат банклари томонидан лизинг операцияларини амалга ошириш ҳамда қўйилган талабни бажариш имкониятини яратиш учун ҳар бир тижорат банклари ўзининг кредит ресурсларидан маълум бир белгиланган микдорини лизинг бозорига йўналтириши зарур;

– лизинг хизматлари бозорида тижорат банкларининг фаоллигини ошириш учун махсус мақсадли лизинг жамғармалари ташкил этиш ва лизинг жараёнида солиқ имтиёзлари ҳамда преференциялар жорий этиш лозим;

– лизинг бозорини ривожланиш истиқболларини белгилашда ҳудудлар миқёсида лизинг жараёнлари мониторингини чуқур таҳлил қилган ҳолда муаммоларни аниқлаш ҳамда уларни ечимини ҳисобга олиб стратегик дастурлар тузиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. «Лизинг тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 14 апрел 1999 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислоҳ Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси: Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир. <http://uza.uz>

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси: Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. <http://uza.uz>

4. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. – Т.: «Ўзбекистон», 2000. 399-бет.

5. Ричард Брейли, Стюарт Майерс. Принципы корпоративных финансов. Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1997. – Стр. 715-732.

6. Казимагамедова А.А., Гаджиев А.А. Деньги, кредит, банки: Учебник. - М.: «Экзамен», 2007. - С. 232-233.

7. Жуков Е.Ф. Банки и банковские операции. Учебник для ВУЗов. - М.: «ЮНИТИ», 1997. - С. 88.

8. «Временное положение о лизинге». Утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 29 июня 1995 года № 633.

9. Маматов Б.С. ва бошқ. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Дарслик. Тошкент Молия институти. – Т.: «Иқтисод-молия», 2013. 550-бет

10. Ғозибеков Д.Ғ., Собиров О.Ш., Мўминов А.Ғ., Қулжонов О.М. Лизинг муносабатлари назарияси ва амалиёти. - Т. : «Фан ва технология», 2004. 55-бет.;

11. Хатамов О.Қ. Қишлоқ хўжалиги техникаси лизингига инвестициялар жалб этиш жараёнларини моделлаштириш. Монография.Термиз давлат университети –Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2007. 47-64-бетлар.;

12.Ўзбекистон лизинг хизматлари секторининг таҳлили. 2016 йил якунлари бўйича. “Ўзбекистон Лизинг Берувчилар Уюшмаси”. – Тошкент: 2017. 2-4-бетлар.